

Posudok dizertačnej práce

Meno autora práce: Mgr. Timotej BLAŽEK

Názov práce: Objekt ako podnet na rozvoj myslenia a vizuálnej gramotnosti

Odbor: Výtvarná výchova (teória výtvarnej pedagogiky a výtvarnej tvorby)

Školiteľ: doc. PaedDr. Hana STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, Ph.D

Školiace pracovisko: Katedra výtvarnej výchovy, Pedagogická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Oponent: prof. PaedDr. Daniela VALACHOVÁ, PhD., Katedra výtvarnej výchovy Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Zhodnotenie významu dizertácie pre príslušný odbor

Význam dizertačnej je zjavný v celkovej tematizácii a jej obsahovom zameraní. Spojenie viacerých zaujímavých pohľadom na problematiku objektu a objektového učenia prináša nielen nové pohľady, ale aj množstvo otázok, diskusií a ďalšie bádanie. Len odpútanie sa od tradičného a zaužívaného, alebo tiež návrat k prapôvodnému so súčasným kontextom môže prispieť k rozvoju výtvarnej výchovy ako takej. Iste nemôžeme len súhlasiť s prezentovanými názormi autora, ale jeho pohľad na problematiku nesie známky vyzretých a jasných názorov, ktoré sú podložené teoreticky, filozoficky aj prakticky.

Vyjadrenie k postupu riešenia, použitým metódam a splneniu stanovených cieľov

V rámci dizertačnej práce bola v teoretickej časti využitá predovšetkým literárna metóda analýzy poznatkov. Autor s informáciami narába zručne, tematizuje jednotlivé kapitoly svojho textu do celkov. Celkovo však text pôsobí viac filozoficky ako výtvarno-didakticky. Problematika výtvarnej pedagogiky sa z textu stráca predovšetkým v prvej kapitole. Výber troch konkrétnych autorov, ukážky a krátka interpretácia ich tvorby nie je celkom jasný. Iste chápem nadväznosť na celkovú tému práce, ale prosím autora aby sa k výberu autorov vyjadril, prečo práce uvedení autori, aby uviedol svoje konkrétne dôvody výberu (otázka č. 1).

Zároveň nie veľmi tradične pôsobí druhá kapitola. Autor tu prepojil teoretickú a výskumnú časť svojej práce. Je to síce zaujímavé, ale taktiež nie veľmi bežné. Môže sa stať, že čitateľ sa v spleti informácií stratí. Tematicky sa táto časť pohybuje na pomedzí psychológie a filozofie. Chápem však jej zaradenie a riešenie v rámci teoretického ukotvenia problému dizertačnej práce. Nie som však zástanca vynášania jasných a jednoznačných súdov, čo sa autorovi v zápale a zahĺbení sa do problematiky stalo na niektorých miestach. Napríklad hovoriť o tom ktoré druhy myslenia sú najdôležitejšie nepovažujem za veľmi šťastné, zvlášť ak autor nie je psychológ a keď by sme sa mali pohybovať v rovine výtvarnej pedagogiky. Za veľmi vhodnú časť považujem tretiu kapitolu, ktorej, z môjho pohľadu, autor mohol venovať viac priestoru a pozornosti. Podľa mňa práve táto časť mala byť nosnou časťou teoretického ukotvenia témy

dizertačnej práce. Avšak aj tu sa stalo, že názov kapitoly nie celkom korešponduje s jej obsahom. Napríklad edukačný potenciál nie je v texte 3.1 zrejмый.

V rámci druhej časti dizertačnej práce, výskumnej časti autor použil metódy typické pre pedagogický výskum. V tejto časti absentuje nadväznosť na metodologický zdroj a autora či autorov. Je to dôležité, nakoľko autori metodológii výskumu sa vo svojich názoroch môžu líšiť. Prosím autora aby objasnil svoje inšpirácie u autorov v rámci metodológie výskumu, nielen autorov, ale aj čo a ako bolo inšpiráciou (otázka č. 2).

Stanovisko k výsledkom dizertačnej práce a pôvodným, konkrétnym prínosom predkladateľa dizertačnej práce

Výsledky autorovho snaženia sa premietli predovšetkým do výskumnej časti dizertačnej časti práce, z časti do teoretickej časti. Autor si zadefinoval pomerne jasné a zrozumiteľné výskumné ciele a výskumné otázky. Formulácia smeruje obsahovo k naplneniu hlavného cieľa dizertačnej práce. Som si istá že autor vynaložil značné úsilie v rámci výskumu, ale nenašla som relevantné odpovede, či ciele a výskumné otázky boli naplnené a akým spôsobom. V texte sa nachádza pomerne obsiahle vysvetľujúce zhodnotenie, ktoré je skôr opisné. Prosím autora, aby počas obhajoby jasne a zrozumiteľne vyhodnotil jednotlivé ciele a výskumné otázky (otázka č. 3). V rámci uvedených metód je uvedená len jedna metóda, podľa mňa ich autor použil viac. Pomerne zmätočne vyznievajú pojmy pracovný denník a prípadová štúdia. Oba pojmy autor používa v texte rôzne a to spôsobuje problémy v orientácii v texte. V texte o metódach autor uvádza, že použil dva druhy kódovania. Proces kódovania je náročným výskumným procesom a preto som očakávala, že práve procesu kódovania budem venovaná pozornosť. Z textu nie je jasné, ako a akým spôsobom bolo použité kódovanie, ako prostredníctvom kódovania autor dospel ku kategóriám a akým. Prosím aby sa k tomuto autor vyjadril počas obhajoby (otázka č. 4). Za zaujímavé považujem časti, kde autor vyhodnocuje praktické výtvarné zadania, ktoré realizovali študenti. Považujem za veľmi vhodné že z výskumnej časti sa vytratila filozofia a nahradila ju výtvarno-pedagogická rovina riešenia problematiky. Práve to považujem za správny smer.

Vyjadrenie k usporiadaniu, prehľadnosti, formálnej úprave a jazykovej úrovni dizertačnej práce

Práca má štandardné usporiadanie a veľmi zaujímavú formálnu úpravu textu. Mám však niekoľko pripomienok. Za problematický považujem pomer medzi teoretickou a výskumnou časťou. Štandardne by dve tretiny textu mali byť venované výskumnej časti. Napriek úsiliu ktoré autor iste vynaložil pri tvorbe dizertačnej práce, tento pomer je skôr opačný. V texte autor používa pojmy výtvarná výchova, výtvarná edukácia, výtvarná pedagogika v rôznych kontextoch. Bolo by vhodnejšie používanie uvedených pojmov vysvetliť a zjednotiť. V texte práce uvádza autorov rôznych spôsobom, niekedy celé krstné meno a priezvisko, inokedy skratku krstného mena a priezvisko, alebo len priezvisko. Bolo by vhodnejšie uvádzanie autorov zjednotiť. Jazyková a štylistická úroveň textu je vhodná, v texte sa nachádza len niekoľko nespisovných slov inšpirovaných českým jazykom.

Vyjadrenie k publikáciám študenta doktorandského štúdia

K publikáciám doktoranda sa môžem vyjadriť len čiastočne. Nemala som k dispozícii celý sumár jeho publikačnej činnosti počas celého štúdia. Z toho čo som mala možnosť čítať a oboznámiť sa, môžem konštatovať, že rozsah ale hlavne obsah publikačnej činnosti je zodpovedajúci stupňu štúdia. Doktorand má v problematike svojho odboru prehľad a diapazónom svojej témy sa zaoberal niekoľko rokov a svoje výsledky publikoval primerane.

Záverečné vyjadrenie

Na základe vyjadrenia v posudku, dizertačnú prácu Mgr. Timoteja BLAŽEKA s názvom Objekt ako podnet na rozvoj myslenia a vizuálnej gramotnosti **odporúčam prijať k obhajobe**.

Napriek pripomienkam v texte posudku som presvedčená o tom, že práca doktoranda zodpovedá všetkým požiadavkám kladeným na takýto druh práce. Realizovaný výskum prináša jedinečný pohľad na problematiku témy dizertačnej práce.

Prosím autora aby sa počas obhajoby vyjadril k mojim otázkam uvedeným v texte posudku.

Autorovi prajem veľa elánu a tvorivého nepokoja do ďalšej práce a do života.

V Bratislave 10.01. 2019

prof. PaedDr. Daniela VALACHOVÁ, PhD.

Posudek disertační práce

Univerzita Palackého v Olomouci	
Fakulta	Pedagogická fakulta
Pracoviště	Katedra výtvarné kultury
Obor	Výtvarná výchova (teorie výtvarné pedagogiky a výtvarné tvorby)
Disertant	Mgr. Timotej Blažek
Disertační práce	OBJEKT AKO PODNET NA ROZVOJ MYSLENIA A VIZUÁLNEJ GRAMOTNOSTI. OBJEKT JAKO PODNĚT PRO ROZVOJ MYŠLENÍ A VIZUÁLNÍ GRAMOTNOSTI
Vedoucí disertační práce	Doc. PaedDr. Hana Stehlíková Babyrádová, Ph.D.
Oponent	Doc. PaedDr. Jan Slavík, CSc.
Pracoviště opONENTA	Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta

Zhodnocení významu disertace pro příslušný obor

Význam disertační práce T. Blažka pro obor vyrůstá z nepřehlédnutelné komplexity jejího pojetí, které je fundovaně založeno ve filozofickém kontextu a dobře se rozvíjí přes zohlednění teorie výtvarné výchovy k praktickým výstupům v její praxi. Autor ve své koncepci oprávněně překračuje meze jen lingvistického přístupu, v němž, jak sám konstatuje (s. 13 posuzovaného díla), „absentuje zohľadnenie veľkej časti kognitívnych fenoménov.“ To mu umožňuje citlivě přihlížet ke zvláštním potřebám oboru výtvarná výchova a dospět k funkčnímu spojování mezi jeho teorií a vzdělávací praxí. Právě v tomto nakročení od filozofie přes teorii oboru směrem k praxi vidím první význačný přínos Blažkova díla.

Nepominutelným přínosem je i Blažkovo funkční zavádění inspirativních teoretických konstruktů z jiných oborů do oblasti teorie výtvarné výchovy, např. Gibsonova *affordance* nebo Meyerův a Landův *prahový koncept* (threshold concept). Jejich přílehlavým a rozumně zdůvodněným užíváním pro konkrétní témata a vysvětlování konkrétních problémů autor přispívá k rozvíjení odborného oborového diskurzu.

Vyjádření k postupu řešení problému, použitým metodám a splnění stanoveného cíle

Timotej Blažek se ve svém díle zabývá objektem jako místem unikavých a prostupných hranic mezi hmotnou smyslovou a ideovou jazykovou stránkou světa. On sám o tom píše (s. 53 posuzovaného díla): „Náš záujem sa upriamil na miesto stretu človeka a sveta objektov, ktoré Malafouris pomenoval ako *sivú zónu* (gray zone). Popisuje ju ako zónu, v ktorej sa telá, mozgy a veci spájajú, a tvoria jeden druhého.“ Nebo jinde (s. 29): „vnímať objekt ako produkt ľudskej mysle, ktorý ju zároveň ovplyvňuje“. Tento způsob myšlení autorovi umožňuje komplexní systémový přístup k řešení zkoumané problematiky, v němž kognitivní procesy a

tvorba – manuální zacházení s hmotou – jsou rovnocenné a stejně důležité. Pro tvůrčí obor jako je výtvarná výchova, jehož výrazovým a sdělovacím nástrojem jsou materiálové objekty, je to potřebné a vlastně i nezbytné řešení. Objekt zde vystupuje současně jako *autorský projev* a jako *jsoucí jev* – zúžení na jednu z obou těchto stránek postrádá smysl. Možná by mělo cenu hledat sloveso, které obě tyto stránky provazuje, např. *syntéza*, *sjednocení*, *spojování*. Pak by bylo možné mluvit třeba o *syntetickém přístupu k objektu*. Bylo by to užitečné pro náhled na protipohyb: analýzu. K tomu se ještě níže vrátím v návaznosti na rozlišení pojmů *obsah* vs. *význam*.

Problém, který disertace řeší, je tedy velmi komplexní, má hluboké filozofické zázemí a je T. Blažkem podnětně formulován na pomyslném „švu“ mezi ontologickými a epistemologickými aspekty oboru výtvarná výchova: objekt je nástrojem či instrumentem, jenž slouží jako médium intersubjektivního sdílení autorem vybrané části obsahu. Výzva k tvorbě objektu se stává otevřenou učební či poznávací úlohou – otevřenost zde podle autora spočívá v tom, že „pedagóg nemal dopredu stanovené kognitívne ciele, ktoré by mali byť objektom iniciované, pretože dopredu nevie, aký objekt si študent prinesie“ (s. 340 - autoreferát). Pro obor výtvarná výchova, v němž je klíčovým momentem edukace souvztažnost mezi tvůrčím procesem a poznáváním nebo učením, tento přístup považují za vhodný a příznačný.

Hlavními stanovenými cíli zakotvenými ve výzkumu a podloženými teoretickým zázemím byly tyto (s. 141): „Definovať objektové učenie a tvorbu a rozšíriť ich možnosti v rámci výtvarnej pedagogiky. Navrhnuť a overiť model objektového učenia a tvorby, v ktorom je objekt podnetom pre rozvoj myslenia a vizuálnej gramotnosti. Popísať, akým spôsobom učiaci sa subjekt reaguje na objekt, akým spôsobom objekt akceleruje kognitívne procesy a procesy tvorby na konkrétnych subjektoch (na základe denníkov), a vyvodit' všeobecné zákonitosti.“ Z cílů byly vhodně odvozeny výzkumné otázky pro kvalitativně koncipovaný výzkum (s. 141). Uvedené cíle považují za splněné a výzkumné otázky za zodpovězené do té míry, která je standardně požadována v disertační práci tohoto typu v oboru výtvarná výchova.

Postup řešení stanovených cílů vyžadoval od autora zjednat si dostatečné teoretické, resp. filozofické porozumění. Teoretické část práce je proto věnována složitým otázkám vztahů mezi objektem sloužícím jako předmět tvorby a subjektivním tvůrčím přístupem k němu ze strany autora objektu. T. Blažek zde vychází ze vzájemné podpory dvou základních konstruktů: *objektové učení*, zaměřeného na kognitivní procesy, a *objektová – prostorová tvorba*. Autor se přitom zabývá objektem paralelně jako předmětem („dílem-věcí“) a jako kategorií, která charakterizuje tvůrčí dílo v ideovém a symbolickém smyslu a je příznačná pro umění. Objekt je tedy, jak autor konstatuje, materiální věc, které se lze dotýkat a vidět ji; ale je to současně předmět vnímání, myšlení, poznávání, a je to předmět, na nějž je zaměřena nějaká činnost, zkoumání anebo pozorování.

Aby mohl vyložit souvislosti mezi věcnou a ideovou dimenzí tohoto propojení, využívá disertant pojmy *kódování* a *dekódování* nebo *transformace významu*. Cituji (s. 195): „Kódovanie, teda transformovanie významu z jednej podoby do druhej, kedy vzniká kód – význam priradený znaku, je spôsob, ktorý využíva každý jedinec v celom procese tvorby vo

forme textu, obrazov, hmotného artefaktu, a teda materiálneho znaku v priebehu prezentácie do hovoreného slova.“ Blažek zde přistupuje k výkladu kódování prostřednictvím termínu z teorie obsahové transformace, kterou jinak v textu dobře využívá, ale právě na tomto místě se k ní – ke škodě věci – explicitně nehlásí a nevyužívá ji hlouběji. Kdyby to učinil, mohl by zpřesnit analýzu mikrostrategií tvorby nebo interpretování i v dalších částech svého textu (kupř. pasáže o horizontální a vertikální analýze, s. 170–180), protože by především zřetelněji rozlišil část oproti celku objektu tím, že by mu nesplývaly klíčové termíny: termín *obsah* pro interpretační potenciál objektu a termín *význam* pro (uskutečněný) výklad vybrané části objektu. Tím by si disertant též otvíral lepší šance pro analýzu.

Přestože ve výtvarné výchově víme o relativní omezenosti jazykově analytického přístupu, neměli bychom přehlížet jeho plodné podněty, v tomto případě zřetel k pojmu *struktura* (*významů*) jako k vystižení abstraktních souvztažností mezi částmi a celkem nebo pojem *konstrukce* (*výrazu*), resp. *konstruování* (*výrazu*), který označuje reálné utváření objektu z jeho dílčích částí – nositelů vlastností. Proces kódování by z tohoto hlediska byl transformací nikoliv významu, ale *transformací obsahu* (ve smyslu apercepční a interpretační potence), která může (ale nemusí!) mít vliv na interpretaci *významové struktury* objektu, může (ale nemusí) být spojená s přetvářením *výrazové konstrukce* a může (ale nemusí) ovlivňovat funkční užití nebo akční interpretování objektu v různých *kontextech* a z různých hledisek *ko-textových*.

V uvedených souvislostech je důležité mít na paměti, že výše popisovaný syntetický přístup k objektu má nutné důsledky pro zjemňování terminologického aparátu určeného k *analýze tvůrčího procesu* (*produktivního i receptivního*) směřujícího k symbolizaci prostřednictvím výtvarného jednání – k expresivní (tj. metaforické) tvorbě významů. Právě tento úkol si vyžaduje zvláštní termíny z teorie obsahové transformace nebo z teorie exprese. Autor by je potřeboval ještě jemněji precizovat na těch místech, kde se zabývá změnami. Jeden příklad z jeho textu za všechny: „denní koloběh“ života porcelánového šálku (s. 181). Zde autor mimo jiné píše o „rotácii objektů a ich kontextuálnosti“ jakožto součástech jejich reprezentací a posléze zobecňuje: „Objekt ako znak sa v procese tvorby mení – transformuje sa rôznym spôsobom jeho hmota. Zmenou tvaru sa mení aj jeho význam.“

Podstatné je, že tyto změny sice bývají, ale *nemusí* být na sobě závislé – fyzická změna tvaru nemusí měnit interpretování významu a naopak i beze změny tvaru může být interpretace odlišná, např. s ohledem na pozměněný ko-text, na jinak zvolený kontext nebo na zvláštní intersubjektivní rozdíly mezi interprety. Objekt se tedy může proměňovat, mnohdy i do velké míry, ve své výrazové konstrukci, přesto však nikoliv ve významové struktuře, nebo může být neměnný ve své funkci znaku, přitom se však může proměňovat jeho expresivní funkce, která svou komplexitou (včetně somatického vlivu) překračuje rovinu ideové nebo kognitivní působnosti významů atp. Záleží zde tedy na mnoha okolnostech aktuálních vztahů mezi kontextem, kotextem, denotací, exemplifikací a expresí. (srov.

http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=12&clanek=154). Tyto subtilnější souvislosti by při výkladu takto komplexní problematiky bylo vhodné brát pečlivěji v úvahu.

Poněkud pečlivější ohled k teorii obsahové transformace zejména v didaktických souvislostech by byl žádoucí již proto, že T. Blažek chápe proces nabývání schopností kódování a dekódování jako ústřední didaktické téma své práce: jako cestu ke kompetencím *vizuálně gramotného jedince*. Vizualně gramotný jedinec je podle autora vybaven schopností „číst“, interpretovat a porozumět vizuálně vnímaným informacím. Z toho je zřejmé, že vzdělávací přístupy k vizuální gramotnosti se stěží obejdou bez dostatečně hluboké analýzy tvůrčích postupů.

Nabývání vizuální gramotnosti u studentů prostřednictvím hmotného objektu se stalo předmětem výzkumu v empirické části posuzované disertační práce, v níž T. Blažek zkoumá roli objektu v procesu tvorby a učení. Problémové otázky k této části považuji za vhodně zvolené (s. 141): „Za akých okolností a akým spôsobom môže objekt v rámci tvorby fungovať ako podnet na rozvoj rôznych dimenzií myslenia? Za akých okolností môže objekt slúžiť ako podnet na nadobúdanie a rozvoj kompetencií vizuálne gramotného jedinca? Prostredníctvom akého spôsobu zaobchádzania s objektom je možné využívať jeho edukačný potenciál?“ Otázky jsou příhodně zaměřeny na úzké vztahy mezi tvůrčí produktivní a tvůrčí receptivní i rozvíjející stránkou interakcí s objektem.

Za dobře promyšlený považuji i způsob získávání informací formou deníku, v němž se rozmanité objektivizující informace proplétají s poznatky provázejícími autorskou sebereflexi (s. 146–147): „rozprávanie o objekte sa stalo rozprávaním o študentke samej. V tomto rozprávaní bol objekt len impulzom, iniciátorom tém, ktoré spájajú svet objektov a študentov, nástrojom na premýšľanie, ktoré nebolo len o objekte, ale aj o sebe samom.“ Autor charakterizuje bohatství edukačních funkcí takto koncipovaných deníků (s. 149–150): *autoregulační, sebezpoznávací, transformační, kreativní základna, komunikační, evaluační, intervenční, dokumentační*.

Učení, které provází tvůrčí aktivity s objektem, T. Blažek vystihuje termínem *objektové učení*. Pojetí objektového učení je charakteristické tím, že „pozornost je zameraná na spôsob, ako sa s objektom pracuje a akým sa o ňom premýšľa – spôsoby práce so vzdelávacím obsahom“ (s. 121). Objektové učení má směřovat k zvládnání tzv. *prahových konceptů* (threshold concept), tj. takových konceptů, jejichž zvládnutím je podmíněn vhléd do určité specializované instrumentální oblasti – do zvláštního oborového kontextu, jenž není možné bez prahových konceptů zvládnout. Disertant správně konstatuje (s. 129), že k osvojení prahových konceptů „dochádza v momente, keď študenti začnú myslieť ako profesionáli v určitých disciplínach, čo vyžaduje určitý posun v ich uvažovaní. Prahové koncepty sú výsledkami prehodnocovania, overovania odborových vedomostí, ktoré študenti pretvárajú, čo im prináša iný pohľad na svet.“ Nabízí se zde otázka po souvislosti s pojmem *instrumentalizace zkušenosti*. L. Kvasz (*Inštrumentálny realizmus*, s. 2015) pokládá instrumentální zkušenost za novou kvalitu poznání, k jejímuž dosažení je nutné překonat „propast“ nevědomosti. Osvojení prahových konceptů by mělo být důkazem o překonání nějaké části této „propasti“.

Pedagogickým vyústěním teorie objektu v pojetí T. Blažka jsou zřejmě především jeho myšlenky o vzdělávacích objektech, které zahrnují pedagogický záměr a jsou strukturované.

Blažek o nich píše (s. 15, 129–130): „Výhodou je, že takto štruktúrované vzdelávacie objekty možno uchovávať v online knižniciach – databázach vzdelávacích objektov, prístupných pre učiteľov, žiakov, lektorov na celom svete. [...] Databáza umožňuje lektorom zostavovať lekcie výberom týchto *vzdelávacích objektov* a ich rôznou kombináciou. Schopnosť interpretovať najrôznejšie vizuálne podnety je jedným z predpokladov vizuálne gramotného jedinca. [...] Pedagogický potenciál [vzdelávacích objektov] spočíva v rozdelení učebného predmetu na malé, opätovne využiteľné časti, s ktorými možno vďaka metadátam pracovať, zostavovať ich do celkov a vyhľadávať ich.“ Tento Blažkův prístup považujem za nadějný pro operacionalizaci teoretických a výzkumných poznatků do praxe zejména při využívání videozáznamů z edukačních situací a jejich didaktických analýz.

Stanovisko k výsledkům disertační práce

V celkovém pohledu považuji disertaci T. Blažka za velmi podnětné a pro teorii i pro praxi oboru přínosné dílo zejména s ohledem na kvalitu spojování mezi teorií a praxí výtvarné výchovy. Práce přináší cenné poznatky o objektovém učení a nabízí inspirativní, teoreticky solidně podložený model jeho realizace v praxi. Výhledově doporučuji věnovat soustředěnější pozornost analýze mikrostrategií během tvorby a tvůrčí percepcie nebo interpretace objektu. Text má k tomuto prohlubování analytického záběru dobré předpoklady. Pro obhajobu doporučuji věnovat této připomínce určitou pozornost.

Závěr

Disertace splňuje podmínky standardně kladené na práce tohoto typu v daném oboru a **doporučuji ji k obhajobě**. Text disertace doporučuji po potřebné úpravě a zohlednění připomínek oponentů předložit k nakladatelskému řízení.

Jan Slavík

V Plzni dne 30. prosince 2018